

บทบาทสตรี: ในมุมมองความยุติธรรมในสังคมไทย

The Role of Women : A Perspective in Thai Social Justice

บุญวาที มนตรีกุล ณ อโยธยา*

Boonwadee Montrikul Na Ayuthaya

*อาจารย์ประจำภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล,

E-mail : montrikulb@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ในการกล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยที่มีภาระหน้าที่รับผิดชอบหลายอย่าง ต้องทำงานทั้งในและนอกบ้าน และยังมีความคาดหวังจากสังคมว่าจะต้องทำงานได้เป็นอย่างดีทั้งสองงาน ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ตลอดจนการประเมินค่าลัทธิที่มีมาจากวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนในเรื่องของจริยธรรม ที่เป็นเครื่องมือหนึ่งในการจัดระเบียบสังคมโดยการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว สิ่งต่างๆ เหล่านี้ มีส่วนในการถ่ายทอดวิธีคิดต่าง ๆ เหล่านั้น ในสังคมไทยจะเห็นได้จากวรรณกรรมไทยที่สะท้อนภาพในอดีตให้เห็นบทบาทและความคาดหวังจากสังคมที่ต้องการจากผู้หญิง ในขณะที่ปัจจุบันนี้ มีชาวปรากฏให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรมดังกล่าว แม้ผู้หญิงจะมีความทำงานในชุมชนมาเป็นระยะเวลาช้านานแล้ว แต่จากการสัมภาษณ์ยังพบว่ายังมีความคาดหวังบางอย่างที่สังคมคาดหวังจากหญิงไทย ดังนั้น การสร้างความยุติธรรมดังกล่าวจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้จากกระบวนการทางกฎหมายเท่านั้น แต่ยังต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดผ่านการอบรมเลี้ยงดูให้เกิดคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้คนในสังคมมีความเข้าใจในความยุติธรรมอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : บทบาทของผู้หญิงในสังคมไทย, ความยุติธรรม, วัฒนธรรม, จริยธรรม

Abstract

This article concerned about the role of women in Thai society who has many responsibilities and obligations. Having works both in and outside their home. And there are expectations from society that will work well for both. The valuation has to come from all cultures, especially in the teaching of ethics. That is one of the social orders by background of their family. There are various ways to convey those in Thailand. There are many evident from the literature that reflected in the role and expectations of society they want from women. While today these problems appear to justify such injustice. Although women are working in the community for a long time, but the interviews also revealed that there are certain expectations that society expects women from Thailand, thus creating justice therefore may not only arise from the legal process. I also have to propose the way through raising the moral standard in society so that people truly understand the justice.

Keywords: the role of women in Thai society, justice, culture, ethics

บทนำ

ปัญหาเรื่องความยุติธรรมของผู้ชายและผู้หญิงในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำงานเพื่อสังคม ชุมชน เป็นปัญหาที่ไม่ค่อยจะชัดเจนนัก เพราะโดยทั่วไปแล้ว ถึงแม้ว่า กฎหมายจะกำหนดให้ชายและหญิงมีความเท่าเทียมกันในการศึกษา ในการทำงาน ในการรับบริการทางด้านสุขภาพอนามัย ทางด้านวัฒนธรรมไทยก็ไม่ได้แบ่งแยกลำดับชั้นในการอบรมเลี้ยงดู หรือให้ความสำคัญว่าลูกชายดีกว่าลูกสาวเหมือนอีกหลายสังคมที่ต้องการมีลูกชายเป็นลูกคนโต ดังนั้น เมื่อมองอย่างผิวเผินจะพบว่า ในสังคมไทยไม่น่าจะมีปัญหาเรื่องความยุติธรรมระหว่างผู้ชายและผู้หญิง

เมื่อวิเคราะห์ถึงวิถีชีวิต หน้าที่ โอกาสในการทำงาน ฯลฯ ของผู้หญิงไทยว่ามีอะไรบ้าง จะพบว่าหญิงไทยนั้นมีหน้าที่ดูแลการบ้านการเรือน ดูแลงานในบ้าน การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน และในสังคมไทยยังยอมรับว่า หญิงไทยมีความสามารถและมีความรับผิดชอบสูง มีโอกาสในการทำงานนอกบ้านอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงดูแลงานบ้านอย่างไม่ได้ขาดตกบกพร่อง แต่เมื่อผู้หญิงทำงานนอกบ้านแล้ว ความรับผิดชอบงานในบ้านยังต้องทำทุกอย่างให้ครบถ้วนอีกหรือ ? เป็นสิ่งที่ยุติธรรมแล้วหรือที่จะต้องทั้งรับผิดชอบงานนอกบ้านและงานในบ้าน ? ในแง่หนึ่งผู้หญิงไทยได้รับการคาดหวังว่าจะต้องทำได้ ทำให้ดี ทำให้สำเร็จในทุกมิติ คือทั้งรับผิดชอบงานในบ้าน นอกบ้าน ในสังคม ฯลฯ แต่ในอีกมุมหนึ่งจะเห็นถึง ความแคลงใจในความสามารถผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องรับผิดชอบงานที่เกี่ยวกับชุมชน การตัดสินใจต่าง ๆ มุมมองดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความ “ไม่ยุติธรรม” ที่สังคมประเมินค่าในการทำงานของผู้ชายและผู้หญิงต่างกันจนทุกวันนี้ ประเด็นดังกล่าวนำไปสู่การพิจารณาถึงกรอบแนวคิดสำคัญสองประการ ที่หล่อหลอมให้คนในสังคมแต่ละสังคม มีทัศนคติที่แตกต่างกันออกไป คือ เรื่องของวัฒนธรรมและจริยธรรมนั่นเอง

วัฒนธรรมกับกระบวนการกล่อมเกลாதาสังคม

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงคำว่า “วัฒนธรรม” เรามักจะนึกถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ดนตรี การฟ้อนรำ การแต่งกาย เสื้อผ้า หรืออาหารการกิน ความประพฤติที่ดีงาม ฯลฯ ตามความหมายดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่ง

หมายถึง ความเจริญ ความดีงาม ซึ่งไม่ตรงกับคำว่า Culture ในภาษาอังกฤษนัก เพราะคำว่า Culture มาจากภาษาละตินว่า Cultura หมายถึงการเพาะปลูก(กรมศิลปากร, 2542 : 37) ในที่นี้คือการอบรมบ่มเพาะนิสัยของมนุษย์นั่นเอง เพราะตัวอย่างของวัฒนธรรมนั้นที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นเพียงส่วนประกอบบางส่วน บางแง่มุมของวัฒนธรรมเท่านั้น ในทางสังคมศาสตร์แล้ว คำว่าวัฒนธรรม มีความหมายที่กว้างมาก คือหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์ถ่ายทอดกันต่อ ๆ มา จากรุ่นหนึ่งสู่อีกุ่นหนึ่ง โดยผ่านทาง การอบรมสั่งสอนเลี้ยงดู กล่อมเกลา จากมุมมองนี้จึงจะเห็นได้ว่า ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมนั้น มีขอบเขตที่กว้างกว่า สุนทรียศาสตร์ จริยศาสตร์ หรือเรื่องของขนบธรรมเนียม ประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บรรทัดฐาน ค่านิยม และความเชื่อ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ใช้ควบคุมบังคับสังคม โดยไม่รู้ตัว

วัฒนธรรมจึงมีหน้าที่ต่าง ๆ เช่น กำหนดรูปแบบของสถาบัน กำหนดพฤติกรรมมนุษย์ และเป็นวิธีการ เป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมที่สำคัญอีกด้วย

จริยศาสตร์และจริยธรรม: เครื่องมือหนึ่งของวัฒนธรรมในการควบคุมสังคม

คำว่า จริยศาสตร์ ในภาษาไทยเป็นคำภาษาสันสกฤต แปลว่า ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติ หรือศาสตร์แห่งความประพฤติ ข้อที่ควรปฏิบัติ ตำราหรือวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ กล่าวได้ว่า จริยศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่เกี่ยวกับสิ่งที่ควร ไม่ควร ถูก ผิด ดี ชั่ว คำว่าจริยศาสตร์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา บางครั้งเรียกว่า Moral Philosophy ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรม หลักศีลธรรม กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม (วคิน อินทสระ, 2518: 2) นอกจากนั้น จริยศาสตร์ยังเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าของมนุษย์จากอุปนิสัย ความประพฤติที่คนเหล่านั้นทำด้วยความสมัครใจ เพราะมนุษย์มีสิ่งที่จะต้องเลือกทำ บางครั้งก็มีหลายหน้าที่ในเวลาเดียวกัน การกระทำบางอย่างก็เป็นความดีโดยตัวของมันเอง แต่การกระทำบางอย่าง

อาจยังไม่เป็นความดีโดยทันที บางทีอาจต้องละทิ้งความดีอื่นๆไว้ก่อน ดังนั้น ในแง่นี้จริยศาสตร์จึงเป็นการศึกษาถึงอุดมการณ์ของมนุษย์ เพื่อจะแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ควรและไม่ควรทำ เพื่อให้ทราบต่อไปว่า ควรทำอะไรต่อไปเพื่อไปสู่อุดมการณ์ หรือจุดหมายที่ตั้งใจไว้ซึ่งมักจะเป็นความดีอันสูงส่ง หรือ Supreme good นอกจากจริยศาสตร์จะศึกษาถึงเรื่องของอุดมการณ์ของมนุษย์แล้ว จริยศาสตร์ยังศึกษาถึงเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมอีกด้วย

สำหรับแนวความคิดเรื่องอุดมการณ์ของมนุษย์นั้น จริยศาสตร์ได้รวบรวมไว้แล้วแยกแยะเป็นประเภทต่าง ๆ คือ สุขนิยม อสุขนิยม วิมุตตินิยม และปัญญานิยม แนวคิดสุขนิยม ซึ่งแนวความคิดเรื่องอุดมการณ์ของมนุษย์นั้น ต้องอาศัยเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมที่เหมาะสม จึงจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ เกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมที่สำคัญในทางตะวันตก เช่น เกณฑ์ประโยชน์นิยม ซึ่งใช้หลักความสุขเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน และเกณฑ์หน้าที่นิยม ซึ่งใช้หน้าที่เป็นเกณฑ์ในการตัดสิน เป็นต้น ทั้งคำว่าจริยศาสตร์และจริยธรรม ในสารานุกรมปรัชญา ได้ให้อธิบายความหมายไว้ต่างกันดังนี้ คำว่า Ethic แปลว่า เชิงจริยธรรม: 1. ระบบมาตรฐานหรือคุณค่าทางศีลธรรม 2. มาตรฐานหรือคุณค่าทางศีลธรรมเฉพาะ ส่วนคำว่า Ethics แปลว่า จริยศาสตร์: 1. การศึกษาเกี่ยวกับมาตรฐานของความประพฤติ และการตัดสินทางศีลธรรม; Moral philosophy ก็ว่า 2 ศาสตร์ นิพนธ์เกี่ยวกับการศึกษานี้ 3. ระบบหรือประมวลศีลธรรมเฉพาะบุคคล ศาสนา กลุ่ม อาชีพ (เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, 2557: 318) นอกจากนี้ ความหมายของคำว่า จริยศาสตร์และจริยธรรมยังอาจแยกแยะได้อย่างชัดเจนตามความหมายของศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกันไว้ ดังนี้ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2533: 81-90) 1. จริยธรรม (Morality) หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม บางท่านหลักของความประพฤติที่มีจากศาสนาว่า “ศีลธรรม” และเรียกหลักของความประพฤติที่มาจากแหล่งอื่น ๆ ว่า “จริยธรรม” 2. จริยศาสตร์ (Ethics) หมายถึง ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ศึกษาถึงความประพฤติและการ

ครองชีวิตว่าที่เกี่ยวข้องกับความดี ความชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร ทั้งคำว่าจริยศาสตร์ และจริยธรรมต่างเกี่ยวข้องกับเรื่องของความดีและความชั่ว แต่ต่างกันตรงที่ว่า จริยศาสตร์นั้นจะเน้นเรื่องของทฤษฎี (Ethical Theories) ส่วนจริยธรรมนั้นเน้นวิธีปฏิบัติ (Moral Practice) การศึกษาจริยศาสตร์เพื่อหาเหตุผลให้กับจริยธรรม ซึ่งเป็นรากฐานของระบบความประพฤติ ในขณะที่จริยธรรมสอนให้คนรู้จักความประหัด เหยียด สำนึกดี ฯลฯ เพราะการกระทำดังกล่าวเป็นความดี แต่จริยศาสตร์จะตั้งคำถามว่า ความดีคืออะไร อะไรคือเกณฑ์ในการตัดสินว่าความประหัด เหยียด สำนึกดี ฯลฯ จริยศาสตร์ไม่สนใจว่าจะวางแนวทางการปฏิบัติตนอย่างไร แต่จะต้องตอบคำถามว่า ทำอย่างไรจึงจะบรรลุถึงความดีได้ ส่วนจริยธรรมจะเน้นประเด็นที่ว่า ความประพฤติแบบใดจึงจะนำไปสู่ความดี 3. จริยศึกษา (Moral Education) หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับความเจริญงอกงามของความประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้อยู่ในแนวทางของศีลธรรมและวัฒนธรรม จริยศึกษาจึงเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ต้องการให้ผู้เรียนปฏิบัติตามหลักจริยธรรม ศีลธรรม และวัฒนธรรม โดยมุ่งให้ผู้ศึกษามีความรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด เกิดเจตคติ (Attitude) ที่จะปฏิบัติ และมีทักษะ (Skill) คือ มีความคล่องแคล่วในการปฏิบัติ

จริยศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกันอย่างไร ? จริยศาสตร์ เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการคิด กลั่นกรองและถ่ายทอดกันจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นกล่าวได้ว่า จริยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป เรียกได้ว่ามีลักษณะเป็น “สัมพัทธนิยมทางจริยธรรม” คือแต่ละท้องถิ่นต่างมีแนวคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้

ตัวอย่างของแนวคิดเรื่องสัมพัทธนิยมทางวัฒนธรรมจากนักมานุษยวิทยา เช่น รุธ เบนเนดิก (Ruth Benedict 1887 - 1948) เห็นว่า จารีตประเพณีก่อให้เกิดจริยธรรม ใช้จารีต ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมเป็นเกณฑ์ตัดสินคุณค่าจริยธรรม ถ้าเกณฑ์

ตัดสินใจจริยธรรมขึ้นอยู่กับแต่ละสังคม การโต้แย้งเรื่องจริยธรรมก็จะเป็นไปได้ คือ เรา จะไม่สามารถบอกได้ว่าอะไรถูก อะไรผิด ซึ่งนั่นจะเป็นความวุ่นวายมาก ถ้าการกระทำ ที่ถูกคือการทำตามจารีตประเพณีของสังคม การเปลี่ยนแปลงหรือความคิดริเริ่มใหม่ๆ ก็ จะผิดเสมอ (เพราะไม่คล้อยตามความเชื่อเดิมในสังคม) ซึ่งนั่นจะเป็นเรื่องเสียหาย เพราะสังคมจะย่ำอยู่กับที่ ไม่มีการพัฒนาอะไรใหม่ๆ ขึ้นมาเลย การมีสาเหตุหรือความ จำเป็นที่ต้องกระทำความชั่วร้ายไม่สามารถนำมาเป็นข้ออ้างเพื่อจะเปลี่ยนแปลงค่านิยม จริยธรรมได้ (การขโมยเป็นเรื่องที่ผิดเสมอ แม้จะมาจากสาเหตุหรือความจำเป็นใดๆ ก็ ตาม) การที่แต่ละสังคมมีความเชื่อแตกต่างกันไม่ได้หมายความว่าทุกความเชื่อจะถูก ไปเสียทั้งหมด ความจริงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเชื่อของคน แต่มันจริงในตัวเอง แม้ว่า คนแต่ละสังคมจะเชื่อแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม (โลกยังกลมเสมอ ไม่ว่าเราจะเชื่อ อยากรู้ก็ตาม)

สำหรับวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ เนื่องจากบ่อเกิดของวัฒนธรรม ไทยมีที่มาจากหลากหลาย เพราะวัฒนธรรมของแต่ละสังคมนั้นมีที่มาจากสิ่งแวดล้อม ค่านิยม และการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม สำหรับวัฒนธรรมไทยนั้น พอจะกล่าวได้ว่า มา จากปัจจัยดังกล่าวต่อไปนี้

1) สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากสังคมไทยมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มและ อุดมสมบูรณ์ด้วยแม่น้ำลำคลอง คนได้ใช้น้ำเพื่อประโยชน์นานัปการ ดังนั้น เมื่อถึงเวลา หน้าน้ำ คือ วันเพ็ญเดือน 11 และวันเพ็ญเดือน 12 คนไทยจึงทำกระทงไปลอยในแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อเป็นการขอขมาลาโทษพระแม่คงคาและขอพรจากพระแม่คงคา จึงเกิด เป็นประเพณี “ลอยกระทง” นอกจากนี้ ยังมีประเพณีอื่น ๆ เช่น การแข่งเรือ เป็นต้น

2) ระบบการเกษตรกรรม สังคมไทยเป็นสังคมเกษตร คนไทยส่วนมากก็มี อาชีพนี้ จึงเกิดมีประเพณีหลายอย่าง เช่น ประเพณีขอฝน ประเพณีลงแขก และ การละเล่นต๋นกำรำเคียว เป็นต้น

3) ระบบการเกษตรกรรม สังคมไทยเป็นสังคมเกษตร คนไทยส่วนมากก็มีอาชีพนี้ จึงเกิดมีประเพณีหลายอย่าง เช่น ประเพณีขอฝน ประเพณีลงแขก และการละเล่นต้นกำรำเคียว เป็นต้น

4) อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น ๆ การเผยแพร่วัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งสามารถทำได้หลายอย่างหลายทาง เช่น การติดต่อระหว่างผู้คนจากสังคมหนึ่งกับสังคมอื่น การสื่อสาร การขนส่งยังช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง วัฒนธรรมของสังคมอื่นที่เข้ามาเผยแพร่ เช่น ศาสนาพราหมณ์เป็นที่มาของประเพณีต่าง ๆ เช่น โขน จุก อาบนํ้าศพ และสงกรานต์ เป็นต้น พุทธศาสนา นอกจากเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ยังก่อให้เกิดประเพณี มากมาย เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ก่อพระเจดีย์ทราย เป็นต้น วัฒนธรรมตะวันตกแพร่หลายเข้ามาทั้ง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เช่น เครื่องจักร กลไกต่าง ๆ การสัมผัสมือ การแต่งกาย ฯลฯ

วรรณกรรม: ภาพสะท้อนวัฒนธรรมไทยต่อบทบาทของสตรีไทยในอดีต

เมื่อจะมองภาพสะท้อนที่ชัดเจนของวัฒนธรรมไทยในอดีต วิธีหนึ่งคือศึกษาจากวรรณกรรมต่าง ๆ สายชล สัตยานุรักษ์ (2546) แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เสนอว่า “ในวัฒนธรรมไทยนั้นถือว่าผู้หญิงมีสติปัญญาน้อยและมือคดสูง จึงไม่รู้จัก “ความยุติธรรม” (ซึ่งทำให้ผู้หญิงไม่สามารถเป็นนักปกครองหรือผู้พิพากษาได้) เว้นแต่ผู้หญิงบางคนจะมีคุณสมบัติของผู้ชายอยู่ในตัวมากเป็นพิเศษเท่านั้นจึงจะรู้จัก “ความยุติธรรม”

ความยุติธรรมนั้น เป็นเรื่องของ “ลูกผู้ชายเท่านั้น” แม้บทความดังกล่าวจะได้รับการนำเสนอไว้เมื่อนานมาแล้ว คือในปี 2546 แต่ปรากฏการณ์ในสังคมไทยเรื่องของผู้หญิงกับความยุติธรรมนั้น ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปเลย เมื่อมองภาพสะท้อนของสังคมไทย ผ่านทางวรรณกรรมไทยเรื่องต่าง ๆ ดูจะเป็นกระจกสะท้อนภาพสังคมไทยได้อย่างชัดเจน ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันในสังคมไทย ความเป็นหญิงและชายที่แตกต่างกันนั้น ปรากฏให้เห็นอยู่ในหลายที่ ไม่ว่าจะเป็นสำนวนต่าง ๆ เช่น ผู้หญิงนั้นเป็นช้างเท้าหลัง ผู้หญิงเป็นทาสในเรือนเบี้ย ฯลฯ

ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สุนทรภู่ได้เขียน สุภาษิตสอนหญิง ไว้เป็นคำสอนสำคัญ เตือนใจผู้หญิงว่าอะไรคือสิ่งที่ควรหรือไม่ควรกระทำ และในยุคสมัยเดียวกัน ในวรรณกรรมไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์อย่าง “ขุนช้างขุนแผน” ซึ่งสะท้อนมิติต่าง ๆ ของยุคสมัยนั้นไว้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมืองการปกครอง ความคิด ความเชื่อ ประเพณี และภาพที่ชัดเจนของครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำ แบบที่เรียกว่าเป็น “แม่เลี้ยงเดี่ยว” (single mom) ทั้งในครอบครัวของขุนช้างและขุนแผน คือเป็นทั้งแม่และพ่อในเวลาเดียวกัน ต้องเป็นผู้นำครอบครัว มีการตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ อยู่ตลอดเวลา สำหรับครอบครัวขุนแผน ความเก่งของนางทองประศรีนั้นมีอยู่หลายด้าน นอกจากจะดูแลงานบ้านงานเรือนแล้ว ยังมีความรู้รอบตัวในเรื่องโหราศาสตร์ดูฤกษ์ยามที่ตีตามเหมาะสมได้ แต่การนำเสนอเรื่องของขุนช้างขุนแผนกลับเน้นที่จะนำเสนอไปในเรื่องของความรักจนลบลืมตัวตนมากกว่า

ขุนช้างขุนแผนได้แสดงให้เห็นถึงภาพของความเป็นหญิงไทยที่จำเป็นจะต้องระแวดระวังตัวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมในเรื่องของความรักเดียวใจเดียวของผู้หญิง ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ อย่างนางพิมพิลาไลย ที่เมื่อแรกเริ่มตกเป็นเมียของขุนแผน ต่อมาขุนช้างได้ทำอุบายให้เห็นว่าขุนแผนนั้นสิ้นชีวิตในการรบเสียแล้ว หญิงที่ไม่สามารถปกครองตนเองได้อย่างนางพิมพิลาไลยจึงต้องมีขุนช้างคอยดูแล แต่เมื่อวันหนึ่งความจริงปรากฏว่าขุนแผนยังมีชีวิตอยู่ นางพิมพิลาไลยจึงไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าจะอยู่กับใคร แม้ขุนช้างจะทำอุบายหลอกล่อนางมา แต่ก็ดูเลอย่างดี ถนอมน้ำใจด้วยความรักมาโดยตลอด และแม้จะรักขุนแผนมากเท่าใด ความจริงที่ปรากฏอยู่คือขุนแผนมีหญิงอื่นอีกมากมาย เมื่อไม่สามารถจะตัดสินใจได้ว่าจะเลือกใครดีในเวลานั้น และครุ่นคิดกลับไปกลับมา ก็กลายเป็นวันทองสองใจถูกประหารไปในที่สุด

ในสมัยรัชการที่ 4 กรณี “อ้าแดงเหมือนกับนายริด” ดูเหมือนจะเป็นยุคแรกที่มีการเรียกร้องสิทธิสตรีอย่างชัดเจน เมื่ออ้าแดงเหมือนได้ถูกบังคับให้ต้องแต่งงานกับชายที่ไม่ได้รัก และได้ร้องขอความเป็นธรรมในการเลือกคู่ครองได้สำเร็จ การปรับเปลี่ยนกฎหมายในช่วงเวลาดังกล่าวมีผลให้เห็นถึงแนวความคิดที่ว่า “ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน” ยุคหลังพ.ศ. 2475 วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นถึงสภาพบ้านเมืองให้ผู้หญิงมีความมั่นใจในตัวเองสูง ต้องการก้าวพ้นกรอบ เช่น หญิงคนชั่วของ ก. สूरงคนางค์ ในช่วง พ.ศ. 2490 – 2500 บ้านเมืองก้าวหน้าไปสู่กระแสใหม่ มีการสะท้อนปัญหาชนชั้นมากขึ้น ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเพศ เช่น ปิตาของเสนีย์ เสา

วพงศ์ ข้างหลังภาพ ของศรีบูรพา สนิมสร้อย ของ 'รงค์ วงสวรรณ' ช่วงเวลาต่อมา เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก่อรัฐประหาร วรรณกรรมที่ปรากฏเป็นภาพของนิยายเชิงมรณกรรมแบบวิคตอเรีย นางเอกสวย ๆ อยู่กับบ้าน รอพระเอก สะท้อนภาพคนเบื่อโลกความจริง อยากฝันว่ามีวาสนา มีความสุขความสบายกับเขาบ้าง

สำหรับในวัฒนธรรมอีสาน ข้อกำหนดอย่าง ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ยังกำหนดวิถีปฏิบัติให้ผู้หญิงมีหน้าที่เคารพสามี เช่น ในวันศีลวันพระ เมียต้องเอาดอกไม้ ฐูปเทียนไปกราบขอขมาสามีในสิ่งที่อาจได้กระทำล่วงเกินสามีไป แสดงถึงความคาดหวังของสังคมที่ต้องการจะเห็นผู้หญิงอยู่คนละระดับกับผู้เป็นสามี จึงมีข้อห้ามหรือชะล่าต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น ห้ามภรรยาใช้เท้าชี้หรือเล่นกับสามีด้วยเท้า ห้ามด่าว่าด้วยถ้อยคำไม่สุภาพ ไม่แสดงความเคารพสามี หากใครทำสิ่งเหล่านี้แล้ว ครอบครัวนั้นจะไม่เจริญ และสังคมก็คาดหวังว่าผู้หญิงต้องมีลักษณะอ่อนหวาน เป็นหลังบ้าน เป็นช้างเท้าหลัง และเป็นแม่บ้านแม่เรือน

ภาพสะท้อนสังคมจากวรรณกรรมเป็นเพียงมุมมองหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อตามแบบแผนชนบประเพณีวัฒนธรรมไทย ที่ปรากฏให้เห็นว่า ในสังคมไทยนั้นมีการแบ่งแยกหน้าที่และสถานภาพของชาย หญิงไว้อย่างชัดเจน แม้งานบางอย่างที่ผู้หญิงทำได้ แต่ก็อาจไม่ได้รับการยอมรับ หรือไม่เห็นว่าเป็นสิ่งที่สำคัญเท่าการดูแลบ้านเรือนแนวความคิดดังกล่าว

บทบาทของสตรีไทยในยุคร่วมสมัย

จากสรุปผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (เดือนธันวาคม พ.ศ. 2553) กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2553) พบว่าภาวะการมีงานทำของประชากรเดือนธันวาคม พ.ศ. 2553 พบว่า จากจำนวนผู้มีงานทำทั้งสิ้น 39.19 ล้านคน (ชาย 20.97 ล้านคน และหญิง 18.22 ล้านคน) เป็นผู้ทำงานภาคเกษตรกรรมประมาณ 16.95 ล้านคน หรือร้อยละ 43.3 ของผู้มีงานทำ (ชาย 9.39 ล้านคน และหญิง 7.56 ล้านคน) และทำงานนอกภาคเกษตรกรรมประมาณ 22.24 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 56.7 ของผู้มีงานทำ (ชาย 11.58 ล้านคน และหญิง 10.66 ล้านคน) จากสถิติดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นถึงภาวะการมีงานทำของชายและหญิง แต่ไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงการยอมรับกันในฐานะภาพการทำงานในบางตำแหน่งที่เท่าเทียมกัน

ในปี 2538 นี้มีข่าวในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (2558) “แม่หลวงกึ่ง ผู้ใหญ่บ้าน คนงามลาลออกจากตำแหน่ง” โดยให้เหตุผลในการลาออกว่าไม่สามารถงานได้ ตามข่าวกล่าวว่า “เมื่อเวลา 11.00 น. วันที่ 30 เม.ย.58 นายประจวบ กันธิยะ นายอำเภอเมือง เชียงใหม่ ได้ให้สัมภาษณ์ผู้สื่อข่าวไทยรัฐว่านางสาวสุพัตรวิ ได้ติดต่อเข้ามาแล้วและ ยืนยันว่า ขอลาออกจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ตามที่ได้เขียนใบลาออกเอาไว้แล้ว โดยให้ เหตุผลที่ทำให้ตัดสินใจลาออก เพราะรู้สึกเหนื่อยและท้อใจจากปัญหาแรงกดดัน ทั้งการ บริหารจัดการภายในหมู่บ้าน ด้านสาธารณูปโภค และการเมืองท้องถิ่นจึงขอลาออกเพื่อ เปิดทางให้มีการเลือกตั้งใหม่” จากข่าวแม่หลวงกึ่ง หรือ น.ส.สุพัตรวิ อยู่แพพย์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 6 หมู่บ้านศิริวัฒนานิเวศน์ ต.หนองหอย อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ได้ยื่นใบลา ออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2538 ที่ผ่านมา โดยให้เหตุผลว่าถูกกดดันทาง การเมืองถูกนำเสนอว่าภายหลังจากที่ลาออกแล้ว ผู้ใหญ่บ้านสาวจะทำอะไรต่อไป และมีการนำประวัติและรสนิยมต่าง ๆ มานำเสนอให้เห็นแง่มุมอื่น ๆ ของอดีต ผู้ใหญ่บ้านคนนี้

ในขณะที่ข่าวนำเสนอการลาออกของแม่หลวงกึ่ง ในลักษณะที่มุ่งประเด็นที่ดู เหมือนว่าแม่หลวงกึ่งนั้น เป็นสีสันทางการเมือง คือเป็น “ผู้ใหญ่บ้านคนงาม” มากกว่า ที่จะเป็นการมุ่งเน้นประเด็นเหตุผลในการลาออก การลาออกของแม่หลวงกึ่งในยุคนี้ ดู จะเป็นการตอกย้ำความคิดในการมองผู้หญิงคนหนึ่งทำงานเช่นเดียวกับคนทั่วไป เพียงแต่เป็นมุมมองที่ต่างออกไปจากคนอื่น ๆ คือ ชูประเด็นในเรื่องของความสวยความ งาม เรื่องส่วนตัวมากกว่าจะมองในด้านของความสามารถหรือปัญหาที่พบในการทำงาน ผู้เขียนมีความเห็นว่า ควรกลับมาทบทวนกันว่า ยุติธรรมแล้วหรือที่เรจะมีมุมมองแบบ นี้ต่อแม่หลวงกึ่ง

ปัญหาของแม่หลวงกึ่ง เป็นเพียงตัวอย่างปัญหาหนึ่งที่ยังอาจจะไม่ชัดเจนใน เรื่องของความยุติธรรมในสถานภาพของผู้ที่ทำหน้าที่เพื่อสังคม เมื่อได้สัมภาษณ์ “แม่ เพลิน” หรือ หัวหน้าบ้านเพลินจิต พ่วงเจริญ หัวหน้าบ้านศรีมหาโพธิ์ จังหวัดน่าน แม่ เพลินเริ่มเข้าสู่งานเพื่อชุมชนจากการเป็นรองประธานชุมชน ในระยะแรก ๆ นั้น เมื่อ เวลาที่จะต้องออกไปประชุมแทนประธานชุมชน ก็ต้องออกความเห็นในเรื่องต่าง ๆ แม่ เพลินใช้คำว่า “ออกความเห็นอย่างค่อยเป็นค่อยไป” คือ คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านยังไม่ คำนึงเกี่ยวกับการที่ผู้หญิงจะออกความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา หากพูดตรงเกินไป ก็อาจ ถูกมองว่าก้าวร้าว แต่เมื่อพูดอย่างอ้อมอ้อม ก็อาจไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร วิธีการ

ทำงานของแม่เพลินเริ่มเข้าสู่ความจริงจังมากขึ้น เมื่อประธานชุมชนไปรับตำแหน่งใหม่ แม่เพลินจึงได้รับเชิญให้เป็นหัวหน้าบ้านแทน จนถึงปัจจุบันนี้ นับเป็นเวลา ๘ ปีแล้ว ที่แม่เพลินได้อุทิศตัวให้กับการทำงานเพื่อชุมชน เมื่อถูกซักถามถึงเรื่องเกี่ยวกับทัศนคติในเรื่องของความยุติธรรมในการทำงาน ในฐานะที่เป็นผู้หญิง แม่เพลินเห็นว่า “ในปัจจุบันนี้ ผู้หญิงแม้จะทำงานเก่ง มีความละเอียดอ่อน มีคุณสมบัติอ่อนน้อมแข็งใน และมีความอดทน แต่ยังมีผู้ชายบางคนไม่พอใจ จึงถูกดุด่าทอนอำนาจลงได้” ดังนั้น ในทัศนะของแม่เพลิน ผู้หญิงอาจมีโอกาสในการทำงาน แต่มุมมองที่สังคมมีต่อผู้หญิงทำงานนั้น ยังไม่มีความยุติธรรม ที่แม่เพลินกล่าวเช่นนี้ อาจเป็นเพราะสังคมยังคาดหวังภาพของผู้หญิงว่าจะต้องอุทิศตัวเพื่อครอบครัวมากกว่าที่จะมีบทบาทในการทำงานเพื่อสังคม

ในฐานะหัวหน้าหมู่บ้านแม่เพลินจะทำงานด้วยความความทุ่มเทเสียสละ และปัจจุบัน แม่เพลินกล่าวว่า ตนเองกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น แต่ขณะเดียวกัน แม่เพลินก็ให้ข้อสังเกตว่า สังคมก็คาดหวังว่า ในปัจจุบันนี้ ผู้หญิงจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อได้รับมอบหมายงานต่าง ๆ ด้วยความอดทน และความใส่ใจ มีความละเอียดอ่อน มองการณ์ไกล นอกจากนั้น สังคมยังคาดหวังว่าผู้หญิงจะมีความรวดเร็ว มั่นคง ในการขับเคลื่อนการทำงานต่าง ๆ ได้มากกว่าผู้ชาย ด้วยแรงบันดาลใจจากการที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ดังกล่าว แล้วต้องทำให้เต็มที่ด้วยความรับผิดชอบ ผลงานชิ้นสำคัญหลายชิ้นของแม่เพลิน เช่น ความพยายามในการปกป้องอุโมงค์ต้นไม้ เรียกร้องให้ร้านสะดวกซื้อปรับภูมิทัศน์ให้เหมาะสมกับเมื่อนาน (ปัจจุบันร้านดังกล่าวจึงกลายเป็นร้านสะดวกซื้อเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีภูมิทัศน์กลมกลืนกับบริเวณรอบด้าน) เป็นผู้นำในการอนุรักษ์รำฟ่อนแก่น ซึ่งเป็นการฟ้อนรำพื้นเมืองของจังหวัดน่าน ให้กลับมามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอีกครั้งหนึ่งโดยการตั้งคณะฟ้อนรำศรีมหาโพธิ์ จัดให้มีโครงการสืบสานความรู้ในการทำพระไม้ การทอผ้าแบบพื้นบ้าน ธรณีรักษ์ให้ชาวบ้านหันมาใส่ใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ โดยโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ แม่จะประสบปัญหาและอุปสรรคในระยะแรก ๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ก็ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนไม่น้อย แม่เพลินเห็นว่า ปัญหาในด้านการพัฒนาของปัจจุบันนี้ คนไทยมีความรู้จากการศึกษา การดูงานจากที่ต่าง ๆ แต่ยังขาดการรู้จักนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับมาประยุกต์ให้เข้ากับภูมิประเทศหรือสภาพแวดล้อมของตนเอง แนวความคิดของแม่เพลินจึงมักจะถูกตั้งข้อสงสัยว่า จะนำมาปฏิบัติได้จริงหรือ

โดยส่วนตัวแล้ว ปัญหาของแม่เพลินในการทำงานที่ผ่านมาคือ 1) คงไม่สามารถทำงานได้ หากสามียังมีชีวิตอยู่ เนื่องจากการทำงานนอกบ้านนั้นจะต้องทุ้มเทและอดทนมาก ดังนั้น ผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านด้วย จึงไม่น่าจะหน้าที่แม่บ้านที่ดีได้ตามที่สังคมไทยคาดหวัง ต่างกับผู้ชายที่สามารถทุ้มเทกับการทำงานนอกบ้านได้เต็มที่ เพราะไม่มีภาระรับผิดชอบงานบ้านโดยตรง 2) ในการนำเสนอปัญหาต่าง ๆ ของแม่เพลิน มักจะถูกตั้งข้อสงสัยว่า แม่เพลิน “สามารถคิด หรือเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ได้มากน้อยเพียงใด” หรือได้รับการว่าจ้างมาหรือไม่ ในฐานะที่เป็นผู้หญิง ไม่น่าจะมีความสามารถ ความกล้าหาญในการนำเสนอปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นได้

แม่เพลิน ซึ่งเป็นตัวอย่างของผู้หญิงที่ทำงานเพื่อสังคมในปัจจุบัน ที่ยังคงเผชิญหน้ากับปัญหาเรื่องความยุติธรรมในการทำงาน โดยยกคดีสองประการคือ ประการแรก ความคาดหวังของสังคมต่อหน้าที่และบทบาทของผู้หญิงที่ยังต้องมีต่อภายในบ้าน ประการต่อมา อคติที่เกิดขึ้นจากความสงสัยในความรู้ ความกล้าหาญของผู้หญิง ในการที่จะเห็นปัญหาและกล้าเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ ได้

บทสรุป

จากการวิเคราะห์ประเด็นของบทบาทสตรีในมุมมองความยุติธรรมในสังคมไทย ผู้เขียนมีความเห็นว่า ความเป็นหญิงและชายนั้นแม้จะมีความแตกต่างกันเนื่องจากสภาพร่างกายที่ต่างกัน หน้าที่การทำงานที่ต้องรับผิดชอบทั้งในบ้านและนอกบ้านนั้น และความเป็นผู้หญิงได้ถูกหล่อหลอมให้เป็นไปตามที่สังคมคาดหวังอย่างเป็นระบบมาเป็นเวลาช้านาน เห็นได้จากวรรณกรรม คำสอน สุภาษิต ต่าง ๆ ที่มีมาเป็นเวลานาน แม้ภาครัฐจะพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการออกกฎหมาย มียุทธศาสตร์ และมี เป้าหมายแสดงให้เห็นถึงความยุติธรรมที่ชัดเจน แต่อิทธิพลของวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมคือความคิด ความเชื่อ การสั่งสอนต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ แม้จะมีหลักปฏิบัติ กฎหมาย กฎเกณฑ์ต่าง ๆ แต่ไม่สามารถทำให้ทัศนคติที่มีต่อสิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเรื่องความยุติธรรม จึงไม่อาจปรับทัศนคติด้วยกรอบภายนอกอย่างกฎหมายได้เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องผ่านการอบรมกล่อมเกลียดด้วยการปลูกฝังจริยธรรมจากครอบครัวอีกด้วย จึงจะทำให้แนวความคิดในเรื่องของความยุติธรรมนั้นเป็นไปได้ในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. 2542. **วัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. 2557. **พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา**. กรุงเทพฯ ฯ: แสงดาว.
- พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). 2533. **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพฯ ฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- ไทยรัฐออนไลน์. 2558. **เซ็นให้แล้ว! ใบลาออก'แม่หลวงกึ่ง' ผญบ.สุดสวย**. สืบค้นจาก <http://www.thairath.co.th/content/496136>.
- แม่เพลิน (นามแฝง) หัวหน้าบ้านศรีมหาโพธิ์, (สัมภาษณ์). 2558.
- วศิน อิทธิพร. 2518. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ ฯ: อมรการพิมพ์.
- สายชล สัตยานุรักษ์. 2546. **สองร้อยปีวัฒนธรรมไทย และความยุติธรรม**. สืบค้นจาก <http://v1.midnightuniv.org/midarticle/newpage27.html>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. 2553. **สรุปผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (เดือนธันวาคม พ.ศ. 2553)**. สืบค้นจาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/lfs53/reportDec.pdf>